

„Śmierć, pogrzeb i modlitwa za zmarłych w Kościele prawosławnym”. Recenzja monografii abp. prof. zw. Jerzego Pańkowskiego

ks. Marek Ławreszuk

Katedra Teologii Prawosławnej,

Uniwersytet w Białymstoku

Polska

ORCID: 0000-0001-8051-8106

m.lawreszuk@uwb.edu.pl

rev. M. Ławreszuk, *“Death, funeral and prayer for the dead in the Orthodox Church”*. Review of the monograph of archbishop prof. Jerzy Pańkowski, *Elpis*, 21 2019: 129-130.

Chrześcijańska antropologia przedstawia człowieka jako koronę stworzenia, powołanego do zbawienia i życia wiecznego z Bogiem. Z tej perspektywy ocena śmierci staje się wielowątkowa. Nie stanowi już jedynie tragicznego wydarzenia, lecz staje się misterium przejścia do życia wiecznego. Polaryzacja dwóch poglądów może uwidaczniać się w świeckich koncepcjach filozoficznych. Z perspektywy chrześcijaństwa zderzenie to jest przewartościowane w kontekście zwycięstwa nad śmiercią Jezusa Chrystusa. Nie oznacza to, że w Cerkwi śmierć stanowi wyłącznie triumfalne wychwalenie Bożej woli i radosną realizację powołania człowieka. Te strukturalne elementy chrześcijańskiej teologii łączą się bowiem nieustannie z ludzkim strachem przed nieznanym, żalem, poczuciem słabości lub samotności, które to uczucia towarzyszą umieraniu i śmierci. Z tego też względu, Cerkiew Chrystusowa otacza akt przejścia do wieczności szczególną troską, towarzysząc zarówno osobie, która umiera, jak też i tym, którzy tu na ziemi traci część swego współnotości.

Książka abp. Jerzego Pańkowskiego analizuje praktykę Cerkwi prawosławnej związaną ze śmiercią, pochówkiem i okresem następującym bezpośrednio po pogrzebie. Obrzędowość związana z umieraniem i pogrzebem została ukazana zarówno z perspektywy praktycznych działań, jak też w kontekście teologiczno-pastoralnym, albowiem każdy element tradycji liturgicznej stał się katechezą prawosławnej soteriologii, antropologii a przede wszystkim wiary w Boże miłosierdzie i powołanie człowieka do wiecznej kontemplacji Najwyższego. W ten sposób teologia praktyczna manifestuje w Cerkwi swą absolutną zgodność z ewangelicznym nauczaniem i rozwiniętą na tym fundamencie doktryną prawosławną. Autor niniejszej monografii nie skupia się wyłącznie na praktycznej stronie obrzędów, lecz poprzez dogłębną analizę treści i symboliki, przedkłada Czytelnikowi katechezę prawosławnej koncepcji życia wiecznego.

Analiza obrzędów liturgicznych związanych ze śmiercią, pochówkiem oraz innymi, związanymi z nimi wydarzeniami, została przeprowadzona w ujęciu historycznym i teologicznym. W swej książce abp. Jerzy przedstawia historyczny rozwój prawosławnej obrzędowości, uwzględniając zarówno teologiczne inspiracje, jak też chronologiczną genezę hymnografii i modlitw, związanych ze śmiercią. Niewątpliwym atutem niniejszej monografii jest dogłębna analiza historycznego rozwoju obrzędów pogrzebowych, uwzględniająca praktycznie nieznaną powszechnie teksty źródłowe okresu Soborów Powszechnych oraz wczesnych redakcji ksiąg liturgicznych.

Założony cel badawczy Autora nie ograniczył się jedynie do historycznej analizy obrzędów pogrzebowych. Kluczowym elementem monografii staje się dogłębne studium teologiczne dotyczące śmierci i obrzędów pogrzebowych, które opiera się na kompatybilnych elementach: doktrynie, źródłach patrystycznych i źródłach hymnograficznych. Niewątpliwym atutem niniejszej książki jest wynikająca z jej lektury ocena absolutnej symfonii tych cerkiewnych źródeł. Nauczanie ewangeliczne, rozwinięte w koncepcjach Ojców Cerkwi, wyrażane postanowieniami soborowymi i poetycko przedstawione w cerkiewnej hymnografii, zestawione z symboliką obrzędów pogrzebowych, ukazuje swą całkowitą zgodność, stając się tym samym elementami chrześcijańskiej katechezy dotyczącej umierania, śmierci i przejścia do życia wiecznego.

Autor niniejszej książki nie skupia się wyłącznie na misterium umierania, lecz swą analizę poszerza na zagadnienia związane ze śmiercią, zarówno poprzedzające to wydarzenie, jak i związane z czasem następującym bezpośrednio po pogrzebie. Ten ostatni wątek również uzyskuje w monografii abp. Jerzego rozbudowaną formę, albowiem przedstawia prawosławne nauczanie ukierunkowane nie tylko na człowieka, który odszedł do wieczności, lecz także na najbliższe mu osoby, które zostały na ziemi. Rozważania te Autor skupił w dwa odrębne rozdziały poświę-

cone modlitwie za zmarłych oraz żałobie. Wyodrębnienie kwestii przeżywania śmierci najbliższych w dwóch rozdziałach wskazuje na ważne pastoralne przesłanie ukazane przez apb. Jerzego: śmierć człowieka dotyczy zarówno jego, jak i wspólnoty z którą żył. Autor przedstawia więc zarówno elementy prawosławnej obrzędowości związane z troską o człowieka, który odszedł do wieczności, jak też wyodrębnia i te, które dotyczą jego najbliższych. W obu przypadkach niezwykle cenne staje się teologiczna wykładnia istniejących w tych sferach zwyczajów i obrzędów, z wyraźnym ukazaniem granicy, która pozwala wyodrębnić te obrzędy, które w swej treści są zgodne z prawosławnym nauczaniem, jak też i tych, które często potocznie są przywoływane w kontekście chrześcijańskim, lecz w swej symbolice i treści wprowadzają niechrześcijańską wykładnię śmierci i umierania.

W sytuacji współczesnego pluralizmu poglądów i wzajemnie wykluczających się koncepcji, szczególnie pozytywne stają się kolejne rozdziały monografii, dotyczące kwestii pogrzebu samobójców, ekshumacji i kremacji. Rozdziały poświęcone temu zagadnieniu kontynuują z jednej strony ujęcie teologiczno-liturgiczne, z drugiej ubogacają treść monografii w kontekście pastoralnym. Kontekst pastoralny opiera się na fundamentalnych źródłach teologicznych, które Autor umiejętnie wplata w treść poszczególnych paragrafów. Analizując duchowe zagrożenia i tragizm samobójstwa potrafi ukierunkować Czytelnika na drogę duchowości prawosławnej, opierając się na niezwykle cennych komentarzach św. Jana Chryzostoma. Prowadząc polemikę z nieakceptowalną w Prawosławiu koncepcją, nie pozwala na prowadzenie polemiki na gruncie obcej idei wraz ze zbudowanym na jej fundamencie argumentacją. Mówiąc o samobójstwie, eutanazji, ekshumacji czy kremacji, podważa budującą je ideologię, wskazując, że z chrześcijańskiej perspektywy, jak pisał św. Jan Chryzostom, ważne nie jest to „jak umrzesz” lub „czy twoje życie skończy się na obczyźnie”, lecz to „czy umrzesz w grzechu”. „Nawet, jeśli umrzesz w pustym miejscu i nikt nie zadba o twój pogrzeb, jeśli twoje życie zakończy się w samotności, taki człowiek odchodzi do grobu wraz z najważniejszą świtą – odwagą przed Bogiem. Jego koniec jest wspaniały, bowiem to aniołowie go otaczają i prowadzą jego duszę”.

Monografia abpa prof. zw. Jerzego Pańkowskiego stanowi niezwykle cenną pozycję z perspektywy prawosławnej teologii pasterskiej, systematyzując zagadnienia związane z „zaśnięciem” człowieka i jego drogą do wieczności. W obszarze słowiańskich i greckich tradycji ukazują te, które mogą się stać kanwą homilii pogrzebowych lub

ukierunkować duchownych prowadzących duszpasterskie rozmowy z pozostającymi w żałobie najbliższymi. Poprzez dogłębne wyjaśnienie znaczenia poszczególnych obrzędów i tradycji Czytelnik może również odkryć niezwykłą spójność prawosławnej *teorii* oraz *praksis*. Wszystko, czego naucza Cerkiew prawosławna, co dostępne jest w teoretycznym poznaniu poprzez lekturę dzieł Świętych Ojców i dogmatyczno-kanoniczną naukę, uwidacznia się także w prawosławnych nabożeństwach, poszczególnych modlitwach, obrzędach i tradycjach. Ta spójność wielu sfer otaczających człowieka w Cerkwi prawosławnej pozwala odkryć nauczanie Chrystusa i ukierunkować ludzi wierzących zarówno poprzez przyswajanie słów Pisma Świętego i komentarzy cerkiewnych, jak też poprzez aktywne uczestnictwo w życiu liturgicznym.

„Śmierć, pogrzeb i modlitwa za zmarłych w Kościele prawosławnym” to pozycja obowiązkowa dla wszystkich duszpasterzy prawosławnych oraz wiernych, którzy pragną budować swą duchową tożsamość. Recenzowana pozycja może się stać doskonałym wsparciem dla tych, którzy uczestniczą w ostatnich chwilach ziemskiego życia swoich najbliższych i niejednokrotnie są zmuszeni do apologii prawosławnej koncepcji człowieka. W takich chwilach jak opieka nad terminalnie chorym bliskim, człowiekiem cierpiącym i umierającym, szczególnie pozytywne mogą się stać rozdziały dyskredytujące możliwość akceptacji współcześnie nośnych koncepcji akceptujących eutanazję czy kremację. Z całą pewnością przedstawiona w tych rozdziałach nauka Cerkwi prawosławnej oraz wskazanie właściwej drogi, może się stać wsparciem dla wielu osób zmagających się z ostatnią wolą najbliższych, która często, wbrew ich wcześniejszemu życiu i przekonaniom, poprzez ból i cierpienie ulega diametralnej zmianie. W momentach, kiedy np. w pokornej trosce o bliskich, cierpiący człowiek kieruje się ku rozwiązaniom nieakceptowanym przez Cerkiew, niniejsza książka może się stać źródłem apologetycznym, zapewniającym przekonujące argumenty służące obaleniu niebezpiecznych idei.

Książka abpa Jerzego odpowiadając na nieustannie aktualne pytania i problemy wiernych, związane z przejściem do wieczności, jest zarówno akademickim podręcznikiem jak i duszpasterskim przewodnikiem. Wprowadzony przez Autora czytelny styl wypowiedzi sprawia, że nawet trudne teologiczne aspekty, są ukazane w sposób czytelny i łatwo przyswajalny. Dzięki przejrzystości i usystematyzowaniu tematyki w odrębne, czytelne rozdziały i podrozdziały, Czytelnik z łatwością odnajdzie się w wieloaspektowych rozważaniach Autora i będzie w stanie uzyskać odpowiedzi na intrygujące go, nawet bardzo drobiazgowo kwestie.

ΕΛΠΙΣ

CZASOPISMO TEOLOGICZNE
KATEDRY TEOLOGII PRAWOSŁAWNEJ
UNIwersYTETU W BIAŁYMSTOKU



ADRES REDAKCJI

ul. Ludwika Zamenhofa 15, 15-435 Białystok, Polska
tel. 85 745-77-80, e-mail: elpis@uwb.edu.pl
www.elpis.uwb.edu.pl